

WIELAND'IN "DELİLER KENTİ ABDERA'NIN ÖYKÜSÜ" ÜZERİNE "EŞEĞİN GÖLGESİ DAVASI"

"Deliliğin bittiği yerde,
bilgelik başlar."¹

HORAZ

Y. Doç. Dr. Şerife Doğan

Bu yıl 250. doğum yılı kutlanacak olan, filozof, şair Christoph Martin Wieland 1733 yılında Biberach'da doğdu.² Evde dini bir eğitimle yetişmiş olan Wieland, okuma yıllarında, yazın dünyasına damgasını vurmuş olan İngiliz ve Fransız akılcı filozoflarının maddeci felsefesiyle karşılaşmıştır. Bu iki karşıt dünya arasında yaşamı boyunca bocalayıp durmuştur. Küçük yaşlardan beri tutkun olduğu, antik dünyayı ve felsefesini eserlerinde bulmak olasıdır. Daha sonra, o devrin edebiyat ve kültür merkezi olan Graf-Stadion'da Fransız ve İngiliz edebiyat kültürünü almıştır.³ Bir süre İsviçre'de kalmış olan Wieland, Almanya'ya dönmüş ve Weimar yıllarında, yani 1779-1780 tarihleri arasında aşağıda sözünü edeceğimiz eseri, "Deliller Kenti Abdera'nın Öyküsü"nü yazmıştır.

Romanda genel olarak, kentte yaşayanlara ve sorunlarına alaycı bir yaklaşımı, hatta taşlama (satir) sezilmektedir. Konuya girmeden önce, o devirdeki edebî türlere şöyle bir göz atmanın yararlı olacağı kanısındayım.

16. yüzyıl edebiyatının en çok tutulan türü, eğitici özelliği ağır basan satir, yani taşlamadır. Bu devirde deli edebiyatı (Narrenliteratur) adı altında bir tür ortaya çıkar ve gelişir.⁴ Yazarlar, toplumu eleştirmek için, taşlamalarını delileri ağızından yaptırmaşlardır. Wieland da bu geleneği sürdüren yazarların başında gelir. Uzaklık (Entfernung), uzak diyarlar, distanz (mesafe) sorununu çözeceğinden, yer ve zaman olarak da uzaklığa öncelik tanınır. Satir (taşlama), mektup türü ile birleştirilmiş ve "Dunkelmännerbriefe" (gerici adamların mektupları), bu yüzyılın tipik bir edebî örneğini oluşturmuştur.

1781 yılında basılan bu roman "Deliller kenti Abdera'nın Öyküsü"⁵ insanlığın, çılgınlığına ve deliliklerine, bozuk düzene karşı, akıllı ve toplumun akıllı kabul ettiği kişilerin etkisiz ve güçsüz kalışlarının eleştirisi. 2 ana bölümden oluşan romanda, olaylar uzun episodlarla verilmiştir. 1. Bölüm 32, 2. Bölüm 26 kısımdan meydana gelmiştir.

Abdera, bugün coğrafya atlasında bile yerini bulamayacağımız, Trakya veya Yunanistan'da bir kent. Öyle bir kent ki, Protogras gibi, Demokrit gibi filozofların anavatanı, deliler ve kurbağalar cenneti. Burada yaşayan halk (Abderitler) yeryüzünde hiç bir yerde ve hiç bir zaman, ama her yerde ve her zaman karşılaşabileceğimiz cinsten bir halk. İşte, romana ve konusuna evrensellik kazandıran özelliği de budur.

Öykümüz, uzun bir süredir vatanından ayrı kalmış olan Demokrit'in Abdera'ya dönmesiyle başlar. Demokrit bir araştırmacı, bir felsefeci, bir filozoftur. O, Abdera halkını eğitmek, iyiyi ve güzeli onlara anlatmak ister. Wieland, yarattığı bu filozof tipinde, gerçekte kendisinin inandığı felsefi idealleri yansıtmaktadır. Yazarın, değer ve güzellik kavramlarının kaynağı Shaftesbury'nin "değer" felsefesidir. Ona göre değerler insanın iç dünyasındadır. Güzellik bile kaynağı nesnelere özünde bulunan bir kuvvettir! Güzel ve iyi arasındaki bağlantı, "schöne Seele" yani güzel ruhlu kimsenin erdemli olmasını sağlar. Abderitleri iyiyi, güzele götürmek isteyen Demokrit'e inanmazlar, ona deli ve büyücü damgasını vururlar. Eskiden halkın saygı duyduğu Demokrit, şimdi delidir, ama iyileşmesi gerekmektedir. Lokman hekim, Hippokrat'ı Abdera'ya çağırırlar. Çok geçmeden ikisi birbiriyile arkadaş olur. Çünkü, ikisi de olağanüstü ve nadir insanlardır.⁶

Demokrit ve Hippokrat gerçek delilerin Abdera'lılar olduğuna karar verirler ve onları iyileştirme çabasına girişirler. Hippokrat Boynuzotundan bir reçete hazırlar. Nasıl kullanılması gerektiğini anlatır ve gider, karar senatonundur. İlaç, yani Boynuzotu (Nieswurz) az veya çok delilikte, ileri anlama noksanlıklarında kullanılmaktadır. Abderitler için bu ilaç da etkili değildir.

3. episoda karşımıza sanatı simgeleyen Euripides çıkar. Euripides, Abdera'lıların sanata karşı tutucu ilişkilerini geliştirmek, ufuklarını açmak ister. Ona "Sahnedeki Filozof" adını verirler. Euripides, Abderitlerin sahneye koyduğu, "Andromeda" adlı oyunu daha değişik, daha alaycı bir biçimde sahneye koyar ve onların sanat hakkındaki fikirlerini değiştirmek ister. Çünkü şimdiye kadar Abdera'da bir tiyatro eseri güzel olduğu için tutulmamış. Atina kökenli olduğu için güzel kabul edilmiştir.⁷

Romanın can alıcı bölümünü, "Eşeğin gölgesi davası" bölümü oluşturur. Olay, dışı Struthion'un ilaç yüklü eşek ile kent pazarına doğru yola çıkması ile başlar. Eşeğin sahibi de birlikte gelmektedir. Hava çok sıcaktır. Bir süre yol aldıktan sonra, Struthion çok yorulmuştur, yola devam etmek istemez. Etrafta gölgelik bir yer arar, ama bulamaz. Bir tek ağaç bile yoktur. Sonunda çaresiz eşeğin gölgesine sığınır.

"Sıcaktan kavrulmak üzereyim, biraz şuracıkta, gölgede oturayım, dedim" der.⁸

Eşeğin sahibi buna hemen karşı çıkar.

"Ama, efendim, ben size yalnızca eşeği kiralamışım, gölgesini değil." diye yanıt verir.⁹

Böylece eşeğin gölgesi konusunda tartışma başlar. Fakat bir türlü yatışmak bilmez. Bizim tipik, babadan eşekçi, Abdera'lı eşeğin gölgesi için de para ister. Dışçı Struthion, parayı vermez, sonunda Abdera'ya geri dönüp, olayı hakime anlatmaya karar verirler.

Konu bundan sonra çok daha ilginç bir boyut kazanır. Wieland, Abdera hukuk düzenine alaycı ve taşlayıcı üslubunu daha da güçlendirecek şekilde yaklaşır.

Hakim, Plippides davacıları dinler, ama bir karara varamaz. Büyük bir çaresizlik içindedir. Yazar, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bile kavrayamayan, hukuk düzeninin en önemli öğesi olan hakimi alaycı bir üslupla eleştirir.

Hakim, zaman kazanmak ve çaresizliğini kimsenin anlamamasını istediğinden "Şu sizin eşek nerede" diye sorar.¹⁰

Eşek getirilir, ama ne yazık ki konu hakkında bildiklerini söyleyemez. Olayın tek tanığı eşektir, ama ne yazık ki, o da soruna çözüm getiremez. Artık sorun, dışçı ve eşekçinin sorunu olmaktan çıkmış, bütün Abdere'nin olmuştur. Yani kısaca, eşeğin gölgesi artık bütün bir kentlin üzerine düşmüştür.¹¹ Abdere halkı, dışçıyı destekleyen "Eşek Partisi", eşeğin sahibini destekleyen "Gölge Partisi" olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

Wieland'ın, toplumun, sosyal ve organik yapısına karşı alaycı ve taşlayıcı anlatım şekli; dışçının, doktor olması nedeniyle, insan tamircisi, tamirci olması nedeniyle de, ayakkabı tamircileri loncasına dahil olduğu Abdere kentini anlatırken de sezilmektedir. Böylece loncanın başı doğal olarak, Struthion'un tarafını tutmaktadır. Diğer davası olan eşeği sahibi, serbest çalıştığı için hiç bir loncaya dahil değildir. Onun nüfuzlu taraftarları yoktur ama, Jason Tapınağına bağlı bir bölgede oturduğu için, papaz ona yardım edecektir. Olayın artık hızı oldukça azalmıştır çünkü, yazarın da güzel bir benzetmeyle belirttiği gibi, çözüme varacak yol, sümüklüböceğin yürürken arkasında bıraktığı iz gibi dolambaçlıdır.¹² Her iki tarafın partisi kazanmanın yollarını arar.

Mahkeme günü gelir, duruşma sonucunda, eşeğin gölgesinin, gölge eşekten başkası olmadığına karar verilir.¹³ Eşeğin gölgesinin, ticaret konusu olup olmayacağı, satılıp satılmayacağı, hatta miras kalıp kalamayacağı şeklinde tartışmalar yapılır. Bu arada, okuyucuyu düşünmeye, eleştirmeye yöneltmek isteyen yazar, konuya mesafe (distanz) kazandırmak için, "Biz olayı, lütüfkâr, haklıyı bulacak güçte olan okuyucuya bırakıyoruz" der.¹⁴

Mahkemenin aldığı karar yetersizdir. Konu Belediye Meclisinde görüşülür. Meclis üyeleri yasalara göre, dışçının gölgede bir hak iddia edemeyeceği kararına varırlar.

Bu karar üzerine, partiler arasındaki çekişme daha da büyür. Dava artık bir devlet meselesidir. Senato başkanı davayı çözmek zorundadır. Her iki tarafın avukatları dinlendikten sonra kararın adaletli bir biçimde bitmesi beklenir.

Dışçı Struthion'un avukatı savunmasını şöyle tamamlar: "Müvekkilim eşeği kiralamakla, doğal olarak gölgesini de kiralamıştır. Bu tıpkı aldığımız bir müzik aletinin çıkarıldığı sese de ayrıca para vermemize benzer. Böyle bir şey olamaz."¹⁵

Daha sonra savunma sırası eşeğin sahibinin avukatına gelir. Avukat, savunmasını dörtüç Abderalı önünde, coşku dolu bir üslupla yapar. Abderalılar çok huzursuzlanmışlardır. Savunma şöyle biter:

"Saygıdeğer Baylar, biz bir eşek kiralarken, gölgesini de kiralayıp, kiraladığımızı düşünmeyiz. Ama dışçı gibi, kavurucu güneşin altında, tarlanın ortasında, eşekten inip de, sırf dinlenmek için, bu zavallı hayvanı sıcakta durmaya zorlarsak, işte o zaman iş değişir. Eşeğin sahibi bu duruma ilgisiz kalmaz. Şunu da itiraf etmeliyim ki; müvekkilim, eşeğin gölgesinden para isterken yalnızca şaka etmiştir. Bu bir eşek şakasıdır, çünkü bu adamın ataları da eşekçi idi ve bütün yaşamı eşekler içinde geçmiştir. İnsani bir davranış beklemek yanlıştır. Peki ama, anlayışlı, okumuş dışçı Struthion bu cahil adamı ikna edip; burada bir süre dinlenip, yola devam ederiz, hakkın neyse birşeyler yaparız diyemez miydi? Böylece bu denli kargaşaya da lüzum kalmazdı.¹⁶ Avukatın sözleri biter bitmez büyük bir gürültü kopar. Taraftarlar birbirlerine girer.

Her iki savunmada da, yazarın, her zaman, her yerde ahlaki değerlerin geçerli olduğunu vurgulamak isteyen, alaycı ama alaycı olduğu kadar da gerçekçi yaklaşımı sezilmektedir.

Hedef artık tüm kargaşanın nedeni olan, eşektir. Eşek, çiçeklerle donatılır, kent sokaklarında dolaştırılır, kent meydanına getirilir. Dörtüüz Abderalı bir kaç dakika içinde, en ilkel biçimde zavallı eşeği paramparça ederler.

Hikâye artık sokak şarkılarına konu olmuştur. İnsani ve hayvani duyguların, iyilik ve kötülüğün, delilik ve aklın bütünleştiği bu hikâye, olayın akıllı kahramanı, Demokrit'in: "Kendi çılgınlığına safça gilebilen kişi, akıl hocalığı yapamaz, ama çok şey kazanmış demektir." öğüdüyle son bulur.

Hiç bir zaman ve hiç bir yerde bulamayacağımız, ama her zaman, her yerde bir benzerini görebileceğimiz Abdera kenti artık durulmuş, tıpkı her delliliğin arkasından gelen, yorgunluk ve durgunluk içine girmiştir.

"Hiç bir zaman, ama her zaman, hiç bir yerde ama her yerde" sloganının, evrenselliği simgelemesi gerçeği, 20. yüzyıl tiyatro yazarı Friedrich Dürrenmatt'ın, Wieland'ın aynı adlı episodundan uyarladığı, radyo oyununda da ortaya çıkar. Dürrenmatt bu oyunda, yere, konuya ve figürlere tamamen sadık kalmış, ancak 20. yüzyıl insanının kendisine daha yakın bulduğu, gerek anlatım tekniği, gerekse sosyal içerik açısından espriler getirmiştir.¹⁷

Bu, karşılaştırılması, üzerinde çalışılmasının faydalı olacağını umduğum bir konudur.

- 1- "Sapientio prima est stultitia caruisse." HORAZ
- 2- Mann, Otto: Geschichte der deutschen Literatur. s. 258-264.
- 3- Brenner E.: Deutsche Literatur und Geschichte s. 81
- 4- Aytaç, Gürsel: Yeni Alman Edebiyatı Tarihi s.3, DTCF Yayınları, 233.
- 5- Weiser, C.F.: Shaftesbury und das deutsche Geistsleben s. 61 ve Aytaç, Gürsel: "Agathon'un Felsefi Temelleri" s.94
- 6- Wieland C.M.: Die Geschichte der Abderiten s. 127, Stuttgart 1969.
- 7- Wieland, C.M.: Geschichte der Abderiten, s. 127, Stuttgart, 1969
- 8- a.g.e.: s. 217
- 9- a.g.e.: s. 217
- 10- Wieland, C.M.: Die Geschichte der Abderiten s. 221, Stuttgart 1969
- 11- a.g.e.: s. 223
- 12- a.g.e.: s. 222
- 13- a.g.e.: s. 229
- 14- a.g.e.: s. 231
- 15- Wieland, C.M.: Die Geschichte der Abderiten s. 296, Stuttgart 1969
- 16- a.g.e.: s. 300
- 17- Dürrenmatt F.: Der Prozess um des Esels Schatten, Arche Verlag, 1958, Zürich